

*Іван Бех,
доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України,
директор Інституту проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ПЛЕКАЄМО ОСОБИСТІТЬ: У ДІАЛОЗІ З В.СУХОМЛИНСЬКИМ

Освітній світогляд, який створив В.Сухомлинський, центрувався навколо людини у її безперервному становленні та різнобічному розвитку. Звичайно, не всі етапи її життя були ним розлого науково опрацьовані, але нам надалися в спадок міцні підвалини для подальших пошуків у сфері сучасної освіти. Для В.Сухомлинського дитина-дошкільник набувала особливого значення, оскільки це був початок його цілісної навчально-виховної системи. І від того, якої якості він буде, залежатиме і подальше майбутнє особистості, що постійно зростає.

Дитина має стати людиною, стверджував В.Сухомлинський, і це було імперативом його творчого неспокою, і футуристичною спрямованістю усіх його прагнень і здобутків.

Він волів, щоб кожну дитину підняти на вищий ступінь розумового, морального, естетичного розвитку. І тут час має відігравати важливу роль. Тому так по-сучасному звучить думка великого педагога про те, що дитина душевно розвивається ще до свого народження. Тож цей внутрішньоутробний період має бути доцільно спрямованим на щасливе майбутнє дитини.

Цільова орієнтація на майбутнє задає відповідний спосіб взаємодії батьків і дітей на кожному етапі дошкільного віку. Особливо це яскраво має проявлятися, на думку В.Сухомлинського, на етапі ініціації, тобто підготовки дитини до школи, коли вона має опанувати вперше соціальну роль учня з адекватними їй соціальними зв'язками та нормами поведінки.

З огляду на сказане великий педагог оригінально трактує й саму категорію «підготовки дитини до школи». Він настоює на необхідності передусім дбати про духовне життя дитини. Воно повинно бути виразно багатограним.

Наголосимо, що означена життєва багатогранність у свою чергу передбачає, за задумом В.Сухомлинського, активність і діяльний спосіб життєіснування дитини. Слід розуміти, що він чітко поєднував активність з різновидами діяльного осягнення навколишнього людського і природного довкілля. Тому змістовне багатство цих життєвих сфер – центральна умова, більше того, міцне підґрунтя повноцінного розвитку особистості дитини-дошкільника. Змістовно збіднене зовнішнє середовище виступало, таким чином, причиною усіх відхилень, які виникають на соціально-психологічному шляху зростаючої особистості.

Можна без будь-яких вагань стверджувати, що вводячи категорію духовне життя дитини В.Сухомлинський прагнув, щоб малий і великий соціум, як ми тепер тлумачимо, був спрямований безпосередньо на дитину, на її цілісне благополуччя у його тілесно-психологічній єдності. У такій цілісності навколишнього світу і дитини він проголошував і основний механізм, на основі якого ця розвивальна цілісність реалізується.

Йдеться про *принцип відкриття*. Він має пронизувати кожен фрагмент дитячого буття. Тому, на думку педагога, є певна різниця між пізнанням світу і його відкриттям, за яким стоїть і початкова творчість, і вся душевна напруга, що проявляється і формується одночасно. Тож «треба всіляко розвивати, стимулювати й задовольняти дитячу цікавість і допитливість. Не відмовчуйтеся, шановні батьку й мати, коли дитина звертається до вас із запитаннями: чому, як, що це таке?» [1, с. 175]. Слід зазначити, що дитина рівною мірою відкриває і світ речей, і світ людей. Все ж найголовнішим у цьому дійстві виявляється саме людське оточення – оскільки тільки за його допомогою дитина ставиться до всього існуючого як до цінностей. А це категорія духовна.

А як же бути з розвитком розуму та інших складових внутрішньої психологічної структури дитини? Не знімаючи їх з повістки дня, В.Сухомлинський вважає їх підрядними щодо центрального утворення – духовного життя.

Зауважимо, що ми лише нині створюємо відповідні цій ідеї освітні технології і утверджуємо її як головний особистісно розвивальний закон.

Щодо розумового розвитку дитини, то у цьому плані її слід навчати мислити. В.Сухомлинський радить батькам з перших кроків свідомого життя дитини звертати її увагу на причино-наслідкові зв'язки між предметами і явищами навколишнього світу, добиваючись того, щоб маленька людина вміла спостерігати. Уміння помічати те, що на перший погляд не відрізняється чимось особливим, - це основна умова для виникнення і розгортання думки. Далі В.Сухомлинський радить, по-перше, звертати увагу дитини на явища, які здаються батькам звичними, а для неї в цих явищах – десятки питань. По-друге, враховуючи незвичність вперше сприйнятих дитиною предметів, явищ, подій, слід якомога частіше її дивувати. А із здивування починається мислення. По-третє, необхідно стимулювати дитину правильно ставити запитання. Це особливе вміння впродовж його життя. І чим більше вона поставить запитань, чим більше побачить навколо себе, тим з більшою розумовою готовністю вона долучиться до нового етапу творчого шляху.

Великий педагог наполягав, що для повноцінного розумового розвитку дитина мусить опанувати рідною мовою. Якраз за її розвитку дитина й стає людиною.

Першоджерело розуму, мислення у людському середовищі, у навколишньому світі, у тих явищах, які викликають у людини інтерес. Та незважаючи на спонтанійність останнього, його слід спрямовано виховувати – такий закон, що супроводжуватиме подальший організований навчальний процес. Ефективним способом виховання навчальних інтересів, за В.Сухомлинським, може бути захоплення тим змістом, до якого долучається дитина.

Здавалось би, що інтерес не лише у контексті навчальної діяльності, але й усіх аспектів життя особистості вже добре науково осмислений. Що тут нового може сказати великий педагог? Та на те він і великий, щоб у відомому віднайти невідоме. Він прозорливо наголошує на бажаннях дитини, які невпинно

виринаються з його душі і шукають задоволення, звичайно, усвідомленого. Якраз через бажання вона осмислено дивиться на світ, а згодом і усвідомлює саму себе. Так от, на різноманітному підґрунті бажань і з'являються інтереси; вони повністю вбирають у себе те, з чим щедро поділився світ бажань дитини. А поєднуючись змістовно з бажаннями вони набувають достатньої сили і спрямованості. Можна впевнено стверджувати, що дитина яка накопичила фонд бажань стане самодостатньою як учень, принаймні у мотиваційній системі організованого навчального процесу.

Бажання пізнати світ – це природній потяг дитини, але потяг, що втілюється у відповідні запитання, більшість з яких вимагають допомоги дорослого. Якщо ж батьки не цікавляться світом її думок, вони згасають. Це досить небезпечна для розвитку дитини тенденція.

Особливе піклування В.Сухомлинський проявляв до дитини як особистості. Осмислюючи судження педагога, сформулюємо низку виховних позицій щодо виховання дитини дошкільника.

Позиція 1. Необхідно запобігати самотності дитини. Дитина народжується з незакінченою в своєму розвитку нервовою системою. Відтак, вона не народжується й з соціальною системою зв'язків з іншими людьми. Тож вона мусить відбутися як людина соціальна, з відповідними нормами поведінки і спілкування, прийнятими у суспільстві. Батьківське середовище – перша школа виховання. Саме рідні творять у своєї дитини самобутньо, неповторну людську індивідуальність.

Позиція 2. Дорослим слід дивитися на світ очима дитини. Те, що дорослі вважають дрібницями, на які вони не звертають увагу, для дитини є важливим, таким що її бентежить, хвилює. Такі емоційні переживання є основою позитивних ставлень до певних предметів чи явищ. Слід лише пов'язати їх як зі значущими чи незначущими для людини. Такі асоціації – це предмет виховного впливу дорослого.

Позиція 3. Дитину важливо вводити у світ людських переживань. З емоційного відгуку починається сфера почуттів. Вони не сумісні з убогістю,

тупістю, що трапляється за неналежного виховання. Тому постійно слід створювати ситуації міжособистісних взаємин, за яких дитина переживала б радість і задоволення, а також біль і страждання тощо. Не пробуджуючи добрих почуттів дитина стає байдужою. А від байдужості – один крок до жорстокості. З огляду на це найголовніше виховне завдання полягає в тому, щоб у дитячій душі стверджувалися співчуття, жалість, доброта до всього прекрасного, що є в житті, і насамперед, до людини.

Позиція 4. Дитина має переживати щастя. Цим почуттям мусить бути просякнута кожна миттєвість дитячого життя. Початково незнаючи суті цього переживання, дитина все ж демонструє його, досягнувши успіху у своїй маленькій справі. У цьому зв'язку говорять – успішна дитина – щаслива дитина. Тому освітня стратегія повинна полягати у тому, щоб дитина успішно досягала поставлених цілей, сповна використовуючи свій досвід, знання та вміння. Поза успіхом, якщо таке трапляється досить часто, у дитини може сформуватися почуття неповноцінності; значить вона глибоко нещасна. Саме так вона себе цінує. Тож батьки мають бути мудрими творцями щасливої дитини, роблячи все, щоб вона не втратила віру в свої сили.

Справою всього життя В.Сухомлинського було прагнення зробити духовні багатства і цінності людства власними цінностями нашої молоді. Якраз нам освітянам нового покоління випала честь продовжувати це доленосне устремління великого педагога.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К. : Рад. школа, 1972. – 244 с.